

DISKUSE

Právo reprezentace při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu

Adam Talanda*

Abstrakt: Dědické právo nabízí nepominutelnému dědici při dědění z jakéhokoliv dědického titulu možnost odmítnout dědictví a zároveň si ponechat právo na povinný díl. Na tuto možnost ale dědické právo nereaguje dalšími zvláštními ustanoveními, která by upravovala otázku, kdo má povinnost vyplatit povinný díl, zda do uvolněného dědického podílu nastupují potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu a zda tito potomci nabývají právo na povinný díl. Je proto nutno užít obecná ustanovení, která však reagují na odlišné situace a z nich vyvozená řešení mohou vyvolávat aplikační problémy. Největším problémem je právě nastoupení potomků odmítnuvšího nepominutelného dědice do dědického podílu a do práva na povinný díl a s tím spojené hrozící dvojí zvýhodnění rodinné linie nepominutelného dědice oproti jiným dědicům.

Klíčová slova: dědické právo, formální reprezentace, materiální reprezentace, dědický podíl, povinný díl, odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu

Vymezení problému a struktura článku

Dědické právo hmotné obsažené v občanském zákoníku upravuje zákonnou dědickou posloupnost s šesti třídami zákonných dědiců. Dále upravuje také okruh nepominutelných dědiců a jejich právo na povinný díl. V obou oblastech je upraveno právo reprezentace, tedy nastoupení vzdálenějších potomků zůstavitele na místo dítěte zůstavitele jako dědice nebo nepominutelného dědice.

První třída zákonných dědiců podle § 1635 odst. 1 o. z. k dědění povolává stejným dílem zůstavitelovy děti a jeho manžela. Druhý odstavec téhož ustanovení upravuje právo reprezentace zůstavitelových potomků, tedy nastoupení vzdálenějších potomků zůstavitele do postavení dědice, takto: „*Nedědí-li některé dítě, nabývají jeho dědický podíl stejným dílem jeho děti; totéž platí o vzdálenějších potomcích téhož předka.*“

Okruh osob, které jsou nepominutelnými dědici a právo reprezentace, tedy nastoupení vzdálenějších potomků zůstavitele do postavení nepominutelného dědice, upravuje § 1643 odst. 1 o. z. takto: „*Nepominutelnými dědici jsou děti zůstavitele a nedědí-li, pak jsou jimi jejich potomci.*“ Druhý odstavec tohoto ustanovení pak určuje, kolik činí povinný díl nepominutelných dědiců v závislosti na tom, zda se jedná o zletilé nebo nezletilé nepominutelné dědice.

Obě uvedená ustanovení jsou zdánlivě jasná, ale výkladové problémy nastávají zejména v souvislosti s jiným ustanovením dědického práva hmotného o možnosti odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu podle § 1485 odst. 1 věty druhé o. z.: „*Odmítá-li dědictví nepominutelný dědic, může dědictví odmítnout s výhradou povinného dílu.*“

* JUDr. Adam Talanda, doktorand na katedře soukromého práva a civilního procesu Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Článek je dílčím výstupem projektu IGA_PF_2017_011 *Problematika univerzální sukcese v dědickém právu*, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. E-mail: adam.talanda@gmail.com.

Při znalosti dědického práva je zřejmým výkladovým problémem těchto tří ustanovení uplatnění práva reprezentace na postavení dědice nebo nepominutelného dědice při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. Nastupují potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu právem reprezentace do uvolněného dědického podílu, a má tedy rodinná linie nepominutelného dědice nabýt dědický podíl i povinný díl v penězích zároveň? Nastupují potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu právem reprezentace do práva na povinný díl, a má tedy rodinná linie nepominutelného dědice mít právo na dva povinné díly? Problémem je, že při kladné odpovědi na uvedené otázky může za předpokladu dědění podle zákonné dědické posloupnosti nastat neodůvodněné dvojí zvýhodnění jedné rodinné linie na úkor jiné.

Příklad: Zůstavitel zemřel bez zanechání pořízení pro případ smrti a zůstali po něm tři synové, kteří nejsou nezpůsobilí dědit. Jeden ze zůstavitelových synů, Karel, má dítě a vnuka. Karel odmítne dědictví s výhradou povinného dílu, ostatní zůstavitelovi synové dědictví neodmítnou.

K řešení naznačeného problému se tento článek pokouší dospět nalézáním práva pomocí jeho výkladu a dotváření. S ohledem na to, že se uvedeným problémem již zabývali autoři odborných článků a komentářové literatury, jsou nejprve shrnuty jejich názory na problematiku (kapitola 1.) a tyto jsou kriticky rozebrány průběžně v dalším textu. Následně je činěn výklad jazykového vyjádření dotčených zákonných ustanovení za účelem zjištění skutečného obsahu právní normy.¹ Ustanovení zákona jsou vykládána v souladu s výkladovými metodami obsaženými v § 2 o. z., případné mezery v zákoně jsou pak dotvářeny pomocí analogie či teleologické redukce.² Takto jsou nejprve učiněny výklady týkající se pojmů užívaných v dotčených ustanoveních, hodnotových východisek a principů dědického práva a účelu dotčených institucí dědického práva (kapitola 2.). Poté je učiněn prvotní výklad reprezentace dědického podílu (kapitola 3.) a dále jsou rozebrána možná řešení problému reprezentace dědického podílu (kapitola 4.). Následuje výklad reprezentace povinného dílu (kapitola 5.) a závěrečné shrnutí zjištěných řešení. S ohledem na dosud neexistující judikaturu vyšších soudů není rozebrán přístup právní praxe k uvedenému problému.

1. Dosavadní názory právní vědy

Naznačenému problému práva reprezentace povinného dílu se věnovala diskuse ve třech na sebe navazujících člancích tří různých autorů v časopise *Ad Notam* a dále je zmíněn v komentářové literatuře.

Diskusi v časopise *Ad Notam* rozpoutala L. Holíková,³ která v úvodu článku nesprávně vztahuje postavení dítěte zůstavitele jako nepominutelného dědice jen na situace, ve kterých zůstavitel pořízením pro případ smrti zkrátil právo nepominutelného dědice na

¹ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 39 an. Shodně též L. Hlouch, který uvádí: „platné právo není tvořeno svými zdrojovými právními větami (tj. pozitivním právem ve smyslu souhrnu normativních textů, tzv. law in books), nýbrž teprve větami výkladovými, které jsou výsledkem interpretace právních vět zdrojových.“ HLOUCH, L. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 26.

² K výkladovým metodám a dotváření práva viz MELZER, F. – TĚGL, P. In: MELZER, F. – TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117*. Praha: Leges, 2013, s. 66–78, 190–200; MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2011.

³ HOLÍKOVÁ, L. Odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. *Ad Notam*. 2017, roč. 23, č. 2, s. 7–10.

povinný díl. Uvádí tedy možnost využití odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu jen v případě, že zůstavitel zanechal pořízení pro případ smrti, a proto nenachází řešení naznačeného problému uplatnění práva reprezentace při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. V článku nicméně provádí srovnání příbuznými s právními úpravami. Zřejmě nedopatřením uvádí, že původní rakouský OZO v § 808 výslovně zakazoval odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, zatímco ve skutečnosti bylo takové odmítnutí výslovně umožněno, avšak nyní již byla tato možnost zrušena. Z německého BGB zmiňuje § 2306, podle kterého může nepominutelný dědic odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu, jestliže mu byl zanechán dědický podíl s omezeními nařízenými zůstavitelem. Dále uvádí § 2320 BGB, podle kterého má dědic, který nastupuje na místo nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu, povinnost uhradit povinný díl až do výše hodnoty získaného prospěchu, čímž je prolomena zásada, podle které povinný díl hradí poměrně všichni spoludědicové.

Na L. Holíkovou navázal F. Plašil,⁴ který právě v reakci na nesprávnou úvodní tezi L. Holíkové o nepominutelném dědici dochází k závěru, že postavení osoby jako nepominutelného dědice není závislé na tom, zda zůstavitel pořídil pro případ smrti, a tedy že odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu podle § 1485 odst. 1 o. z. může nepominutelný dědic při dědění z jakéhokoli dědického titulu. Srovnává dále českou úpravu s úpravou rakouskou, u které připomíná rozlišování formální a materiální reprezentace. K (prostému) odmítnutí dědictví uvádí závěr rakouské judikatury, že závisí na odmítajícím, zda účinky vztáhne také na své potomky, zatímco rakouská právní věda není v otázce účinků prostého odmítnutí dědictví na potomky odmítnuvšího dědice jednotná. S tím souvisí absence názorů moderní rakouské právní vědy na účinky odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. Otázka byla řešena judikátem z roku 1840,⁵ podle kterého byli potomci dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu z dědění vyloučeni. Názor přetrvával asi do tzv. III. dílčí novely OZO v roce 1916, poté se otázka rakouská právní věda nevěnuje. Novelou dědického práva účinnou od roku 2017 byla možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu v Rakousku zrušena. Následuje srovnání s německou úpravou a judikát z roku 1960, podle kterého se při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu právo reprezentace neuplatní, ledaže odmítnuvší dědic⁶ projeví jinou vůli. Judikát se přitom vztahoval na odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu ze strany následného dědice, ale podle F. Plašila jsou v něm závěry pojaty obecně. Dále připomíná judikaturu z let 2000, 2006 a 2013,⁷ která první judikát potvrzuje. Jiný závěr byl dovozen judikátem z roku 2011,⁸ ovšem ve vztahu k odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu ze strany předního dědice, přičemž v takovém případě není následný dědic z dědění vyloučen, ledaže to stanovil sám zůstavitel. Německá právní věda nemá na věc jednotný názor, když část právní vědy souhlasí s prvně uvedeným judikátem a část má za to, že s ohledem na § 2320 BGB, podle kterého odpovídají za splnění povinného dílu ti dědicové, kteří dědí místo odmítnuvšího dědice, nemůže ke dvojímu zvýhodnění dojít, a proto

⁴ PLAŠIL, F. Poznámky k článku „Odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu“. *Ad Notam*. 2017, roč. 23, č. 3, s. 18–22.

⁵ Judikát *Oberste Justizstelle* ze dne 1. 6. 1840, publikovaný v *Gerichtshalle*, 1857, č. 29, s. 257–258.

⁶ K tomuto O. Horák ve svém článku uvádí, že se F. Plašil dopustil drobného přepsání, když podle kontextu může jinou vůli ohledně dědění potomků odmítnuvšího dědice projevit nikoli odmítnuvší dědic, ale zůstavitel. HORÁK, O. K odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. *Ad Notam*. 2017, roč. 23, č. 4, s. 23 (pozn. 6).

⁷ Judikáty Nejvyššího zemského soudu Bavorska ze dne 2. 3. 2000, sp. zn. 2 Z BR 144/99, Vrchního zemského soudu v Mnichově ze dne 25. 7. 2006, sp. zn. 31 Wx 40/06, a Vrchního zemského soudu v Bambergu ze dne 23. 4. 2013, sp. zn. 5 U 34/12.

⁸ Judikát Vrchního zemského soudu v Mnichově ze dne 26. 10. 2011, sp. zn. 31 Wx 30/11.

se reprezentace uplatní. F. Plašil poukazuje na to, že pokud německá právní věda připouští, aby potomci odmítnuvšího dědice sami dědili, je to v důsledku zvláštního ustanovení § 2320 BGB, které zamezuje dvojímu zvýhodnění. Poté uvádí, že podle české úpravy může při dědění potomků dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu dojít k jejich zvýhodnění s ohledem na povinnost všech dědiců poměrně hradit povinný díl podle § 1653 o. z. Proto se s ohledem na českou právní úpravu přiklání k řešení zastávanému starým rakouským judikátem a novějšími německými judikáty, tedy že potomci dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu nedědí, aby nemohlo dojít ke dvojímu zvýhodnění. Zabývá se také podobou povinného dílu s ohledem na rakouskou úpravu a dochází k závěru, že v českém prostředí má být vyplacen v penězích. V závěru rekapituluje, že odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu může nepominutelný dědic i při dědění podle zákonné posloupnosti, že v takovém případě nenastává dědění jeho potomků právem reprezentace, ledaže odmítnuvší nepominutelný dědic stanovil jinak, a že povinný díl má být vyplacen v penězích.

Diskusi v časopise *Ad Notam* uzavírá O. Horák,⁹ který po uvedení obecnějších tezí a navázání na předchozí články uvádí čtyři možná řešení problému, zda mají potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu dědit: 1) dědí, 2) nedědí, 3) dědí, ale hradí, 4) možnost odmítnout je omezena. Řešení „dědí“ je v souladu se zněním zákona, ale v literatuře je považováno za nevhodné z důvodu možného dvojího zvýhodnění rodiny odmítnuvšího nepominutelného dědice, kterému by ostatní dědicové museli přispívat na jeho povinný díl. Tomuto řešení by ale mohl svědčit princip zachování hodnot. Řešení „nedědí“ je v rozporu se zněním zákona a ze zásad by mohlo být podpořeno jen užitím materiální reprezentace. To s sebou ale nese výrazné znevýhodnění těchto potomků oproti jejich hrozícímu mírnému zvýhodnění. Uvádí pak výklad *ad absurdum*, že by v případě nedědění potomků odmítnuvšího dědice mohl v konečném důsledku majetek nabývat stát namísto potomků jediného dědice, což je v rozporu s principy zachování hodnot, přechodu na jednotlivce, respektive s principem familiarizace i s pravděpodobnou vůlí zůstavitele. Řešení „dědí, ale hradí“ znamená, že potomci odmítnuvšího dědice sice dědí, ale jen oni hradí celý povinný díl svého předka, čímž odpadá jejich zvýhodnění. Takové řešení považuje za souladné s § 1486 a § 1635 odst. 2 o. z. a za modifikaci zásady, že dědicové jsou oprávněni a zavázáni podle svých dědických podílů, respektive že povinný díl vázne na pozůstalosti (pro srovnání odkazuje na § 1653 a § 1567 odst. 2 o. z.). Toto řešení odpovídá také německé literatuře, která odkazuje na § 2320 BGB, ale i bez německé inspirace vychází ze zásady reprezentace a je možné ho uplatnit například i u otázky velikosti povinného dílu potomků dítěte zůstavitele. Poslední řešení směřuje k omezení možnosti odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu jen tehdy, pokud odmítnuvší dědic nemá potomky, nebo by tito potomci z nějakého důvodu nenabyli dědictví. To je teleologickou redukcí § 1485 odst. 1 o. z., kterou by se zamezilo dvojímu zvýhodnění. Odkazuje pak na obdobný přístup v případě práva na nutnou výživu podle § 1665 o. z. a na podobnost s řešením švýcarské, rakouské a až na výjimku v podobě § 2306 BGB také německé úpravy, které vylučují možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu a prosazují formální reprezentaci. Takové řešení je pak v souladu s principem zachování hodnot a univerzální sukcese. Zamýšlí se pak nad účelem a využitím odmítnutí dědictví, přičemž u prostého odmítnutí dědictví bude zpravidla

⁹ HORÁK, O. *K odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu*, s. 23–24.

důvodem obava z předlužení pozůstalosti, zatímco odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu bude sledovat předání majetku a s tím spojené odpovědnosti na další generace, ovšem „s odstupným“. Také z tohoto důvodu se z posledních dvou zvažovaných řešení, spíše než k omezení možnosti odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, přiklání k řešení „dědí, ale hradí“. Do budoucna ale navrhuje spíše zrušení nebo omezení možnosti odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu po vzoru rakouské úpravy, a tedy důsledné provedení zásady univerzální sukcese. V úplném závěru shrnuje, že znění zákona, zásadám dědického práva i ekvitě nejvíce vyhovuje výklad, podle kterého potomci dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu dědí, ale hradí povinný díl svého předka.

Problému se věnovali také autoři komentářové literatury, kteří jen se stručným odůvodněním dospívají k názoru, že řešením je nedědění potomků dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu. M. Šešina¹⁰ spatřuje neodůvodněné zvýhodnění už v tom, že jedna linie potomků nabyvá dědický podíl i povinný díl, nezabývá se však tím, kdo má povinný díl uhradit. Zvolené řešení odůvodňuje tím, že když se nepominutelný dědic rozhodl přijmout jen povinný díl, přijal ho takto pro sebe i pro své potomky a odkazuje pak na § 2 odst. 2 a 3 a § 3 odst. 1 o. z. R. Fiala s K. Beerovou¹¹ považují za problém, že by v důsledku povinnosti dědiců poměrně přispět na úhradu povinného dílu došlo ke zvýhodnění jedné rodinné linie. Tento problém bude podle nich třeba řešit judikatorně. Uvádí, že ačkoli možnosti, aby potomci dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu dědili, nasvědčuje znění zákona, nelze takovou variantu přijmout. Mohla by totiž vést k záměrnému odmítání dědictví s výhradou povinného dílu s cílem obohacení rodiny nepominutelného dědice na úkor ostatních dědiců. Uvádějí pak, že logickým výkladem¹² dospěli k názoru, že potomci dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu nenastupují na jeho místo. D. Kittel¹³ spatřuje problém také v povinnosti všech dědiců poměrně přispět na povinný díl nepominutelného dědice podle § 1653 o. z., v důsledku čehož nastává obohacení jedné rodinné linie. Po uvedení problému odkazuje na R. Fialu s K. Beerovou a přiklání se k názoru, že by potomci dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu dědit neměli. Bez dalšího výkladu pak uvádí také možnost, že by povinnost vyrovnat povinný díl odmítnuvšího dědice zatěžovala jen jeho potomky. Konečnou odpověď podle něj bude muset určit judikatura.

2. Úvodní výklady k nalézání práva

2.1 Hodnotová východiska, principy a ústavně zaručená práva

Právo obecně směřuje k dosažení vyváženého poměru obecného blaha, spravedlnosti a právní jistoty,¹⁴ ne nadarmo zní prastaré vymezení práva jako umění dobrého a spra-

¹⁰ ŠEŠINA, M. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV.* Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 46.

¹¹ FIALA, R. – BEEROVÁ, K. In: FIALA, R. – DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2015, s. 60.

¹² K logickému výkladu viz F. Melzera, který uvádí, že „nelze najít důvody pro konstrukci logického výkladu jako zvláštní výkladové metody. Moderní právní metodologie proto s kategorií logického výkladu nepracuje.“ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*, s. 128–129.

¹³ KITTEL, D. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2017, s. 1463–1464, 1589.

¹⁴ K účelu práva podle G. Radbrucha: „Čtyři prastará úsloví nám názorně osvětlují poslední principy práva – a současně silně napětí, které mezi nimi panuje. První zní: *Salus populi suprema lex esto*, ale druhé na něj odpovídá: *Iustitia fundamentum regnum* – tedy ne že obecné blaho je nejvyšším cílem práva, nýbrž spravedlnost. Nikoliv tato nadpozitivní spravedlnost, leč spra-

vedlivého.¹⁵ Soukromé právo je pak postaveno na hodnotách vyjádřených v § 3 a násl. o. z. jako zásad, které do popředí zájmu staví člověka a jeho právo na důstojnost a svobodu. Výslovně je dále vyjádřena ochrana rodiny a manželství, slabších, svobodné lidské vůle, vlastnictví a práva každého na právní ochranu. K požadavku dosažení spravedlnosti a dobrého uspořádání práv a povinností se pak vrací § 10 o. z., upravující možnost dotváření práva pomocí analogie.

Dědické právo je vedle obecných principů soukromého práva postaveno také na vlastních principech.¹⁶ Pro naznačený problém je nutno zmínit především princip rodinné solidarity, na jehož základě jsou majetková práva z pozůstalosti rozvržena především mezi blízké rodinné příbuzné zůstavitele. Princip rodinné solidarity se projevuje v okruhu zákonných dědiců, který však může zůstavitel modifikovat svým pořízením pro případ smrti, a dále v okruhu nepominutelných dědiců, kterými jsou jen děti a vzdálenější potomci zůstavitele. Dále princip rovnosti, který stanoví stejné postavení dědiců podle všech dědických titulů, jakož i dnes už samozřejmé rovné postavení všech dědiců bez ohledu na jejich pohlaví či původ. Konečně pak princip volnosti dědice přijmout dědictví, podle kterého nikdo, komu svědčí dědický titul, nemusí dědictví přijmout, ale může ho svým prohlášením odmítnout.

Dědické právo je zaručeno také na ústavní úrovni v čl. 11 odst. 1 poslední větě LZPS: „Dědění se zaručuje.“ Zaručení dědění nelze v soukromoprávní sféře aplikovat přímo¹⁷ ve smyslu, že by se každý mohl domáhat dědění, i když by pro to nebyly splněny podmínky podle dědického práva.¹⁸ Jedná se tedy především o pokyn zákonodárci, že dědění má být upraveno.¹⁹ Do dědického práva zasahují ještě i jiná na ústavní úrovni zaručená práva, a to zejména ochrana rodiny, dětí a mladistvých a zaručení stejných práv dětí narozených v manželství i mimo něj podle čl. 32 odst. 1 a 3 LZPS, která se promítají především do dědickoprávních principů rodinné solidarity a rovnosti.

2.2 Účel a pojmy dědického práva

Na základě obecného účelu práva a principů dědického práva lze za obecný účel dědického práva považovat určení pravidel pro přechod majetkových práv a povinností ze zem-

vednost pozitivní, zákonost je tou, o které třetí úsloví říká: Fiat iustitia, pereat mundus – totiž že nezlomnost zákona samotná stojí vysoko nad obecným blahem. Na což čtvrté úsloví reaguje takto: Summum ius, summa iniuria – tedy že striktní aplikace zákona může často vést k té nejhorší nespravedlnosti. Tudíž: obecné blaho, spravedlnost a právní jistota jsou nejvyšší cíle práva, ale ne v příjmemě shodě, nýbrž v příkrém rozporu vůči sobě navzájem.“ Citováno podle HANUŠ, L. *Glosy k právní argumentaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 14–15.

- ¹⁵ „Ius est ars boni et aequi“ (Digesta 1, 1, 1, pr.) je od 2. století našeho letopočtu používané vymezení pojmu právo pocházející od římského právníka Celsa. SKŘEJPEK, M. (ed). *Digesta seu pandectae – Digesta neboli pandekty*. Praha: Karolinum, 2015, s. 67.
- ¹⁶ Základní principy dnešního dědického práva jsou zachování hodnot, přechod na jednotlivce, autonomie vůle, rodinné solidarity, rovnosti, universální sukcese, volnost přijmout dědictví a ingerence veřejné moci. K principům dědického práva viz TILSCH, E. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část I*. Praha: Bursík & Kohout, 1905, s. 9–38; ELIÁŠ, K. In: ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1–487*. Praha: Linde, 2008, s. 1116–1122.
- ¹⁷ K působení ústavně zaručených práv na soukromoprávní poměry viz TICHÝ, L. Působení základních práv na soukromoprávní poměry a jeho meze (skica k doktríně prozařování). *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2010, roč. XVII, č. 1, s. 10–17.
- ¹⁸ Ústavní soud se k ústavně zaručenému dědění vyjádřil v usnesení ze dne 7. 10. 1996, sp. zn. IV. ÚS 227/96, ve kterém poznamenal: „záměrem ústavodávce bylo zcela nepochybným způsobem vtělit institutu dědění ono neporušitelné a přirozené právo, které mu bylo v předcházejícím období nesvobody upíráno. Smyslem ústavněprávní garance je tedy vyloučit jakékoli pochybnosti o tomto institutu jako takovém. Na druhé straně však právo zaručující dědění nelze automaticky slučovat s právem vlastnit majetek tvořící předmět dědictví. Tvrzení stěžovatele, že právem na dědění je zaručována jistota zachování rodinného majetku, nemá s ohledem na výše uvedené žádné ústavněprávní opodstatnění.“ Viz též usnesení ze dne 20. 4. 2005, sp. zn. IV. ÚS 68/05.
- ¹⁹ MUZIKÁŘ, L. In: ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1–487, s. 1126.*

řelého na jeho právní nástupce při respektu k vůli zemřelého a požadavku spravedlnosti za současné ochrany práv blízkých rodinných příslušníků zůstavitele a jeho věřitelů.²⁰ Z tohoto účelu lze při výkladu ustanovení dědického práva vycházet, ale zároveň je nutno přihlídnout také ke zvláštnímu účelu jednotlivých institucí dědického práva a ke zvláštním pojmům, které dědické právo užívá pro označení určitých jevů, a jejichž význam se může lišit od významu podle obecného jazyka.

2.2.1 Zákonná dědická posloupnost

Zákonná dědická posloupnost je projevem principu rodinné solidarity a uplatní se, neprojevil-li zůstavitel svou vůli ohledně okruhu dědiců.²¹ Užije se proto subsidiárně, je obecnou normou, kterou lze vyloučit projevem vůle. Určuje šest dědických tříd (§ 1635 až § 1640 o. z.), ve kterých dědí zůstaviteli příbuzní, manžel (registrovaný partner) a tzv. spoluzijící osoba, kteří jsou seřazeni podle předpokládané blízkosti vztahu k zůstaviteli.²² Zásadně dědí dědicové téže dědické třídy rovným dílem, jiná výše dědických podílů je stanovena pro některé případy odůvodněné hlediskem spravedlnosti (§ 1636, § 1639 a § 1641 o. z.). Snaha o spravedlivé rozdělení dědictví se pak projevuje také v možnosti započtení na dědický podíl (§ 1662 a násl. o. z.).

Zákonná dědická posloupnost tak je obecnou normou se spravedlnostním obsahem, kterou lze projevem vůle zůstavitele vyloučit. Jejím účelem je spravedlivé rozdělení dědictví mezi zákonné dědice, a to určením dědických tříd založených převážně na rodinném svazku.

2.2.2 Povinný díl

Povinný díl představuje majetkovou hodnotu určitelnou na základě zákonného dědického podílu, která se musí dostat nepominutelnému dědici buď přímo z pozůstalosti, nebo od dědiců (§ 1642 a násl. a § 1654 a násl. o. z.). Zatímco dědicem může být kdokoliv, komu svědčí dědický titul, nepominutelným dědicem je jen dítě zůstavitele, případně jeho vzdálenější potomek, přičemž těm nezletilým se má dostat většího povinného dílu než zletilým (§ 1475 odst. 3, § 1476, § 1642 a § 1643 o. z.).²³ Povinný díl může být zanechán v podobě dědického podílu, odkazu, nebo může být vyplacen v penězích či uspokojen vydáním věci (§ 1644 a § 1654 o. z.).²⁴ Ve většině případů nepominutelný dědic nabývá povinný díl jako součást dědického podílu, tedy má zároveň postavení dědice.

²⁰ Jiný *raison d'être* dědického práva uvádí K. Eliáš, který cituje R. Zimmermanna: „Smysl dědické instituce záleží v pokračování osoby zemřelého a v realizaci jeho poslední vůle.“ ELIÁŠ, K. In: ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. § 1–487, s. 1122.

²¹ E. Tilsch k zákonné dědické posloupnosti poznamenal: „Nesluší tedy říci: když zůstavitel nezanechal testament, chtěl své jmění zanechat rodině, nýbrž: když zůstavitel nezanechal testament, chce lidská společnost, že jmění má připadnouti rodině.“ TILSCH, E. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část I.*, s. 68.

²² Systémy dědické posloupnosti užívané současným dědickým právem jsou označovány za parentelní s reprezentací (první, třetí a šestá dědická třída) a parentelní graduální (druhá, čtvrtá a pátá dědická třída). Označení však v dnešní době není zcela přesné, protože takto označované systémy dědické posloupnosti původně vycházely jen z dědění příbuzných zůstavitele, zatímco současné dědické právo povolává k dědění i jiné osoby než příbuzné. SVOBODA, J. In: FIALA, R. – DRÁPAL, J. a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*, s. 375. K systémům dědické posloupnosti viz TILSCH, E. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část I.*, s. 80 an.

²³ K okruhu nepominutelných dědiců viz BEDNÁŘ, V. *Nepominutelný dědic*. In: HAVEL, B. – PIHERA, V. (eds). *Soukromé právo na cestě. Eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 17–28.

Zakotvení práva nepominutelných dědiců na povinný díl je projevem principu rodinné solidarity. Úprava povinného dílu jako spravedlnostní ustanovení poskytuje nepominutelnému dědici záruku alespoň částečného majetkového prospěchu pro případ, kdy by zůstavitel na svého potomka v posledním pořízení nepamatoval nebo ho z dědění neplatně vyloučil. Princip rodinné solidarity je zde korektivem autonomie vůle zůstavitele. Povinný díl náležející nepominutelnému dědici není spojen s žádnými pasivy, nicméně výše pasiv má vliv na určení výše povinného dílu (§ 1655 a § 1656 o. z.) spolu s výší dědického podílu, který by jinak nepominutelnému dědici náležel (§ 1643 odst. 2 o. z.). Vázanost výše povinného dílu na výši aktiv a pasiv pozůstalosti je pak ochranou dědiců, kteří by jinak mohli být zavázáni k úhradě dluhů zůstavitele, a navíc ještě k výplatě povinného dílu bez ohledu na výši aktiv pozůstalosti. Požadavek spravedlnosti se pak projevuje i v možnosti započtení na povinný díl (§ 1660 a násl. o. z.).

Právo nepominutelných dědiců na povinný díl je zvláštním oprávněním potomků zůstavitele, které jim v souladu s principem rodinné solidarity zaručuje nabytí určitých majetkových hodnot s ohledem na hodnotu pozůstalosti. Účelem je spravedlivé majetkové zajištění zůstavitelových potomků s ohledem na vůli zůstavitele, přičemž chráněna jsou také práva dědiců.

2.2.3 Právo reprezentace

Součástí zákonné dědické posloupnosti jsou ustanovení o právu reprezentace v první, třetí a šesté dědické třídě (§ 1635, § 1637 a § 1640 o. z.). Reprezentací se rozumí nastoupení potomků původně povoláného dědice do jeho uvolněného dědického podílu, jestliže tento původně povoláný dědic nedědí. Potomci původně povoláného dědice nastupují do dědického podílu svého předka zásadně rovným dílem. Zjevným účelem ustanovení o právu reprezentace při zákonné dědické posloupnosti je spravedlivé rozdělení dědictví mezi zůstavitelovy nejbližší příbuzné podle principu rodinné solidarity. Podle neomezené²⁵ reprezentace dědického podílu obsažené v § 1635 odst. 2 o. z. se obecně upřednostňuje dědění jakkoli vzdálených potomků zůstavitele před děděním ostatních příbuzných ze vzdálenějších dědických tříd. Spravedlivého rozdělení je pak dosaženo tím, že vzdálenější potomci vstupují vždy jen do dědického podílu svého předka a nemůže se jim proto dostat více než potomkům zůstaviteli bližším.

Právo reprezentace je obsaženo také v úpravě nepominutelného dědice (§ 1643 o. z.). Zde se reprezentací rozumí nastoupení potomků původně oprávněného nepominutelného dědice do jeho uvolněného povinného dílu, jestliže tento původně povoláný nepominutelný dědic „nedědí“ (viz dále kapitolu 5). Účelem práva reprezentace povinného dílu je spravedlivé poskytnutí materiálního zajištění nejbližším potomkům zůstavitele. Reprezentace nepominutelných dědiců je úzce navázána na reprezentaci dědického

²⁴ Označení nepominutelný dědic je právní vědou kritizováno a navrhováno je např. označení „nepominutelný čekatel“, neboť nepominutelnému dědici se nemusí nutně dostat jen dědického podílu, ale i jiné majetkové hodnoty. SVOBODA, E. *Dědické právo*. Praha: Vesmír, 1921, s. 72–73; HORÁK, O. Tzv. nepominutelný dědic v novém občanském zákoníku. *Právní rozhledy*, 2014, roč. 22, č. 11, s. 383. K postavení nepominutelného dědice viz TALANDA, A. – TALANDOVÁ, I. Postavení nepominutelného dědice. *Právní rozhledy*, 2018, roč. 26, č. 7, s. 229–236.

²⁵ Není omezena řada nástupců, když zákon uvádí: „totéž platí o vzdálenějších potomcích téhož předka“. Omezené právo reprezentace je obsaženo v § 1637 odst. 2 a § 1640 odst. 2 o. z., kde zákon uvádí pouze přechod na „děti“ toho, kdo měl jinak dědit, a nezmiňuje již „vzdálenější potomky“.

podílu, když se výpočet výše povinného dílu váže na dědický podíl oprávněného potomka. Vedle spravedlnosti je důležitým hlediskem ochrana rodiny a dětí, a to nejen vůči jiným dědicům, ale také vůči sobě navzájem.

Právo reprezentace se rozlišuje v podobě formální a materiální reprezentace.²⁶ Formální reprezentace znamená, že právo osoby nastoupivší podle práva reprezentace není odvozeno od práva původně oprávněné osoby a takové právo původně oprávněné osoby se bere v potaz jen pro výpočet podílu nastoupivší osoby. Formální reprezentace je obecným pravidlem zakotveným v ustanoveních o zákonné dědické posloupnosti (zejména § 1635 odst. 2 a také § 1637 odst. 2 a § 1640 odst. 2 o. z.) a v ustanovení o právu na povinný díl (§ 1643 odst. 1 o. z.). V některých případech je pak formální reprezentace zvláště zdůrazněna, jako například při dědické nezpůsobilosti podle ustanovení § 1483 o. z. (se stanovenou výjimkou).²⁷ V případě dědické nezpůsobilosti dítěte zůstavitele se tak nezpůsobilost nevztahuje na děti nezpůsobilého, kteří právem reprezentace podle § 1635 odst. 2 o. z. nastupují do uvolněného dědického podílu jejich dědicky nezpůsobilého předka. Materiální reprezentace oproti tomu znamená, že právo osoby nastoupivší podle práva reprezentace je odvozené od osoby, které uvolněné právo náleželo původně. Tedy materiální reprezentace poskytuje jen takové právo, které by měla původně oprávněná osoba. Materiální reprezentace je upravena například při zřeknutí se dědického práva (§ 1484 o. z.),²⁸ které se vztahuje také na potomky zřeknuvšího se dědice, není-li stanoveno jinak. Dědické právo vzdálenějších potomků zůstavitele se tedy odvozuje od dědického práva dítěte zůstavitele a zřeklo-li se dítě, nemohou dědit ani vzdálenější potomci podle § 1635 odst. 2 o. z., ledaže bylo při zřeknutí se dohodnuto jinak (to by pak znamenalo formální reprezentaci).

Lze tak shrnout, že formální reprezentace ve svém důsledku znamená nastoupení potomků do práva původně určeného pro jejich předka, který právo z nějakého důvodu sám nenabývá, ale právo potomků je jejich samostatným oprávněním závislým na předku jen v tom, že nemůže dané právo zároveň nabývat předek i potomek. Při formální reprezentaci tedy dané právo náleží tomu potomku zůstavitele, který je nejbližším k nabytí práva způsobilým potomkem. Materiální reprezentace oproti tomu poněkud paradoxně neznamená reprezentaci ve smyslu nastoupení potomků do práva jejich předka, ale spíše znamená vztahování důvodu vyloučení ze předka na potomky. V případě materiální reprezentace tedy způsobilost předka nabytí právo vylučuje z dědění jeho potomky, protože nemohou nabývat právo zároveň předek a potomek, a jeho nezpůsobilost nabytí právo se vztahuje také na všechny jeho potomky a tím je vylučuje z možnosti právo nabytí. Při materiální reprezentaci tak právo nabývá ten, kdo je první v pořadí po zůstaviteli, nebo z téže linie potomků zůstavitele právo nenabývá nikdo. Obecně se v dědickém právu uplatní formální reprezentace (§ 1635 odst. 2, § 1637 odst. 2, § 1640 odst. 2 a § 1643 odst. 1 o. z.), která

²⁶ K tomu viz především práce E. Tilsche nebo F. Roučka. Ze současných autorů rozlišování materiální reprezentace ve výše uvedených člancích uvádí F. Plašil a O. Horák, a ne zcela správně pak J. Svoboda v komentáři k dědickému právu. TILSCH, E. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část I.*, s. 97–101; ROUČEK, F. In: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl III.* (reprint). Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 349–350; PLAŠIL, F. *Poznámky k článku „Odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu“*, s. 20; HORÁK, O. *K odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu*, s. 23; SVOBODA, J. In: FIALA, R. – DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*, s. 389.

²⁷ Formální reprezentace je zvláště upravena také při vydědění v případě, že se vyděděný nedožil smrti zůstavitele (§ 1646 odst. 3 věty druhé o. z.).

²⁸ Materiální reprezentace je upravena i u vzdání se dědictví (§ 1490 o. z.) a vydědění v případě, že vyděděný přežil zůstavitele, ledaže zůstavitel určil jinak (§ 1646 odst. 3 věty první o. z.).

směřuje k ochraně rodiny a poskytnutí zaopatření členům zůstavitelovy rodiny. Důvodem je i sledování principu přechodu na jednotlivce a v souladu s ním odsunutí práva státu nabývat pozůstalost stanovením širokého okruhu zákonných dědiců. Materiální reprezentace se uplatní tam, kde by bylo v rozporu s účelem pravidla, aby na místo vyloučeného dědice nebo nepominutelného dědice nastupovali jeho potomci. Obecná formální reprezentace je proto zvláštními ustanoveními buď vyloučena aplikací materiální reprezentace (§ 1484, § 1490 nebo § 1646 odst. 3 věta první o. z.), nebo je pro konkrétní situace zvláště potvrzena (§ 1483 nebo § 1646 odst. 3 věta druhá o. z.). Užití zvláštní materiální reprezentace má však své místo s ohledem na účel normy, ať už je užití materiální reprezentace výslovně stanoveno, či nikoli.

2.2.4 Odmítnutí dědictví

Možnost odmítnutí dědictví je projevem principu volnosti dědice přijmout dědictví, který se v českém právu projevuje nikoli požadavkem aktivního jednání osoby povolané k dědění za účelem přijetí dědictví, ale možností osoby povolané k dědění napadlé dědictví odmítnout (§ 1485 a násl. o. z.). K odmítnutí dědictví tedy vždy musí dojít konáním a výslovně, nemůže k tomu dojít opomenutím. V širším smyslu se princip volnosti dědice přijmout dědictví projevuje i v možnosti se dědictví zřít smlouvou se zůstavitelem (§ 1484 o. z.) nebo se dědictví po smrti zůstavitele vzdát (§ 1490 o. z.) nebo ho zcizit (§ 1714 a násl. o. z.). Možnost odmítnout dědictví má zásadně každý dědic (§ 1485 odst. 1 věta první o. z.) a jen nepominutelnému dědici je zvláště umožněno odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu (§ 1485 odst. 1 věta druhá o. z.).

Prostým odmítnutím se povolaný dědic zbavuje svého již vzniklého práva a vylučuje se ze všech práv a povinností, která by mu jako dědici nebo nepominutelnému dědici náležela.²⁹ K odmítnutí dědictví se nevyžaduje souhlas jiných osob a nečiní se ve prospěch jiných osob,³⁰ třebaže v důsledku toho může jiné osobě vzniknout nové právo (reprezentace, dědění osob v další dědické třídě) nebo se rozšířit její již existující právo (přirůstání či zvětšení podílů). Účelem prostého odmítnutí dědictví je umožnit oprávněné osobě vlastním jednáním se vyloučit z nabývání majetkových hodnot po zůstaviteli. V souladu se zásadou volnosti dědice přijmout dědictví jde o jakési dobrodiní poskytnuté každému dědici, který nechce být pokračovatelem zůstavitele nebo nechce od zůstavitele nic nabýt.

Odmítnutím dědictví s výhradou povinného dílu se nepominutelný dědic nezavazuje všech práv a povinností, které by mu jako dědici a nepominutelnému dědici náležely, ale zbavuje jen dědického podílu a ponechává si právo na povinný díl. Zbavuje se tak všech majetkových práv a povinností souvisejících s dědickým podílem a ponechává si jen majetková práva spojená s povinným dílem. Odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu umožňuje zaopatření oprávněné osoby, která je vždy potomkem zůstavitele, a tím sleduje ochranu rodiny a dětí a je projevem principu rodinné solidarity i principu volnosti dědice přijmout dědictví. Důsledkem pak je, že i v tomto případě může jiným osobám vzniknout nové právo nebo se rozšířit jejich již existující právo, ale nedochází při tom k úplnému

²⁹ I s ohledem na možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu lze mít za to, že prostým odmítnutím dědictví osoba, která je dědicem a zároveň nepominutelným dědicem, odmítá dědictví (dědický podíl) a zároveň povinný díl.

³⁰ Věřitel odmítnutého dědice se však může domáhat určení relativní neúčinnosti odmítnutí dědictví podle § 592 o. z.

vyloučení původně oprávněné osoby. Účelem tedy je umožnit nepominutelnému dědici nabýt pouze práva bez povinností. Jedná se také o dobrodiní, které je ale poskytováno jen potomkům zůstavitele jako nepominutelným dědicům.

3. Reprezentace dědického podílu

3.1 Důsledky odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu

Při prvotním jazykovém a formálně systematickém výkladu dotčených ustanovení dědického práva je nutným důsledkem odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, že nepominutelný dědic odmítnuvší dědictví s výhradou povinného dílu přestává být dědicem, ale zůstává nepominutelným dědicem s právem na povinný díl (§ 1485 odst. 1, § 1642 a § 1643 o. z.). Na základě formální reprezentace pak do uvolněného dědického podílu odmítnuvšího nepominutelného dědice nastupují stejným dílem jeho děti (§ 1635 odst. 2 o. z.). Protože odmítnuvší nepominutelný dědic nedědí, nedostane se mu povinný díl v podobě dědického podílu a má právo na vyplacení povinného dílu v penězích (§ 1654 o. z.).

Pro lepší představu lze uvést pokračování příkladu uvedeného v úvodu tohoto článku: *Karel je dědicem a zároveň je nepominutelným dědicem. Pokud Karel odmítl dědictví s výhradou povinného dílu, tak nedědí a právem reprezentace do jeho dědického podílu nastupuje jeho syn. Karel si ale zároveň ponechal právo na povinný díl, má tedy právo na jeho výplatu v penězích.*

3.1.1 Koho tíží povinnost vyrovnat povinný díl v penězích?

Má-li nepominutelný dědic odmítnuvší dědictví s výhradou povinného dílu právo na výplatu povinného dílu v penězích, je nutno se pozastavit nad tím, kdo má nepominutelnému dědici jeho povinný díl v penězích vyplácet. Jiní autoři, kteří se řešeným problémem zabývali, a to F. Plašil, R. Fiala s K. Beerovou a D. Kittel, vychází z toho, že povinný díl vyplácí nepominutelnému dědici všichni dědicové poměrně podle § 1653 o. z. F. Plašil přitom uvádí, že zákon neobsahuje zvláštní úpravu vyjma § 1653 o. z., a proto se tato úprava použije i na případ odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. L. Holíková se tomuto předpokladu nevěnuje, O. Horák z něj zřejmě vychází při výkladu věnujícímu se jednomu z možných řešení problému („dědí“), ale u výkladu jiného řešení („dědí, ale hradí“) pravidlo modifikuje a z poznámky č. 11 vyplývá, že se podle něj na případ odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu nevztahuje, a M. Šešina se o něm nezmiňuje a problém spatřuje už v tom, že jedna rodinná linie nabývá zároveň povinný díl a dědický podíl.

Pravidlo, že všichni dědicové mají povinnost poměrně přispět na povinný díl nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu podle § 1653 o. z., je první možností, která přichází v úvahu. Zároveň je užití tohoto pravidla spolu s vykládanými ustanoveními základním předpokladem řešeného problému neodůvodněného zvýhodnění v případě, že nepominutelný dědic odmítne dědictví s výhradou povinného dílu a jím uvolněný dědický podíl nabývají jeho děti. V případě, že by totiž povinný díl nepominutelného dědice, který odmítl dědictví s výhradou povinného dílu, hradili všichni dědicové (a odkazovníci) společně, byla by rodinná linie dědiců náležející k dědici odmítnuvšímu dědictví zvýhodněna oproti dědicům, kteří dědictví neodmítli. Zatímco by totiž všichni dědicové přispívali na povinný díl stejně, rodinná linie po dědici odmítnuvším dědictví s výhradou povinného dílu by všechny tyto příspěvky dostala zpět v po-

době povinného dílu.³¹ Uvedené zvýhodnění je v rozporu s principem rovnosti, principem rodinné solidarity i s požadavky zákonné dědické posloupnosti a práva reprezentace. Zákonné dědické třídy jsou postaveny tak, aby z jedné rodinné linie zásadně dědil jen jeden člen, zpravidla ten nejbližší zůstaviteli. Zanechal-li tak zůstavitel syna a vnuka, má dědit vždy jen jeden z nich. Takové spravedlivé rozdělení je ale v uvedeném případě odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu narušeno.

Pravidlo uvedené v § 1653 o. z. se však podle jazykového výkladu na případ odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu nevztahuje, jelikož nepominutelný dědic nebyl při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu zkrácen ani opominut, ale sám si zvolil, že se mu má dostat jen povinný díl v penězích. Z formálně systematického hlediska je také obtížné uvedené pravidlo na případ odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu vztáhnout, neboť je obsaženo v oddílu *Ochrana nepominutelného dědice* jako poslední ustanovení po ustanoveních normujících, v jakých případech má nepominutelný dědic právo na povinný díl, přestože byl zkrácen nebo opominut zůstavitelovým pořízením pro případ smrti. Zároveň ale občanský zákoník neobsahuje žádné jiné ustanovení výslovně navazující na možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, které by normovalo povinnost jakékoliv osoby v penězích uhradit povinný díl nepominutelnému dědici odmítnuvšímu dědictví s výhradou povinného dílu. Jinými ustanoveními, která by mohla na situaci odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu dopadat, jsou ustanovení § 1701 a násl. o. z. o povinnosti dědiců hradit dluhy zůstavitele, zejména pak ustanovení § 1705, § 1707 a § 1708 o. z., která normují povinnost dědiců hradit dluhy zůstavitele pro případ dědění s výhradou soupisu a bez ní. Ani tato ustanovení upravující povinnost dědiců hradit dluhy zůstavitele nedopadají přímo na uvedenou situaci, protože právo nepominutelného dědice na povinný díl nelze označit za dluh zůstavitele, který by na dědice podle uvedených ustanovení přecházel. V případě odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu totiž vznik práva na výplatu povinného dílu v penězích zapříčinil sám nepominutelný dědic, nikoli zůstavitel. Také ustanovení § 1653 o. z., které míří na situace, kdy je nutno nepominutelnému dědici nahradit povinný díl v penězích v důsledku jednání zůstavitele, označuje za povinné osoby dědice (a odkazovníky) a neoznačuje vzniklý dluh za dluh zůstavitele. Pohledávka nepominutelného dědice navíc vždy vzniká až po smrti zůstavitele a tíží dědice, tedy se nejedná o dluh zůstavitele. Proto na uvedený případ přímo nedopadají ani ustanovení o povinnosti dědiců hradit dluhy zůstavitele.

3.1.2 Analogie, tedy zavázání jsou všichni dědicové

Žádné ustanovení dědického práva výslovně neobsahuje pravidlo o tom, kdo a v jakém poměru má přispět k vyrovnání povinného dílu dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu. Lze tedy uvažovat o tom, že vznikla protiplánová nedokonalost zákona v podobě teleologické (nepravé) otevřené mezery v zákoně, tedy že zákonodárce

³¹ Lze užít shora uvedený příklad, kdy měl zůstavitel tři syny, z nichž syn Karel odmítl dědictví s výhradou povinného dílu a na základě práva reprezentace dědí Karlův syn. Pro zjednodušení lze počítat s tím, že zůstavitel zanechal pozůstalost v hodnotě 150 000 Kč, přičemž tato částka je zároveň čistou hodnotou pozůstalosti. Každý ze tří synů má dědický podíl ve výši 50 000 Kč a povinný díl činí ¼ z této částky, tedy 12 500 Kč. Karel odmítl s výhradou povinného dílu, tedy má právo na vyplacení povinného dílu ve výši 12 500 Kč a jeho uvolněný dědický podíl ve výši 50 000 Kč nabývá právem reprezentace jeho syn. Každý ze tří dědiců má pak při použití § 1653 o. z. povinnost poměrně přispět na vyrovnání Karlova povinného dílu, přičemž podíly dědiců jsou stejné. Každý z dědiců tedy musí Karlovi na jeho povinný díl přispět 4 166,66 Kč a každému tak zbyde dědictví v hodnotě 45 833,33 Kč. Karel a jeho syn jako příslušníci jedné rodinné linie však dostanou dohromady 58 333,33 Kč.

pro daný případ neuvedl žádné pravidlo, ač ho uvést měl.³² Uvedenou mezeru v zákoně je možno vyplnit analogicky některým ustanovením, která upravují podobné případy (§ 10 o. z.). Zejména se nabízí analogie s § 1653 o. z., který upravuje podobnou situaci. Účelem § 1653 o. z. je ochrana nepominutelného dědice a zároveň spravedlivé rozvržení povinnosti k vyrovnání povinného dílu mezi dědice a odkazovníky. Je stanoveno, že dědicové a odkazovníci přispějí k vyrovnání povinného dílu poměrně, tedy podle hodnoty svých dědických podílů nebo odkazů. Povinnost všech dědiců (a odkazovníků) poměrně přispět k vyrovnání povinného dílu lze považovat za spravedlivé řešení ve všech případech, kdy mají dědicové (a odkazovníci) přispět k vyrovnání povinného dílu. Spravedlivé rozdělení tak nastane v případě dědění ze závěti, v případě zanechání odkazů a konečně i v případě dědění podle zákonné posloupnosti. Je nepochybně spravedlivé, aby se na povinný díl skládali všichni dědicové (a odkazovníci) podle poměru nabytých majetkových hodnot, protože v takovém případě každý hradí částku přiměřenou tomu, co nabývá a nikdo není oproti jinému ochuzen. V případě dědění podle zákonné dědické posloupnosti jsou pak podíly všech dědiců zásadně stejné, tedy se všichni podílejí na úhradě povinného dílu stejně. Jiné mohou být dědické podíly zákonných dědiců, pokud dojde k nastoupení více dědiců do dědického podílu právem reprezentace, a i tehdy je poměrná úhrada spravedlivá. Analogická aplikace § 1653 o. z. o povinnosti dědiců přispět poměrně k vyrovnání povinného dílu i na situace odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu je tedy možná, přestože v důsledku toho vzniká problém s dvojným zvýhodněním. Jestliže totiž zákonodárce chtěl nepominutelnému dědici poskytnout možnost odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu a ponechat si tedy jen právo na povinný díl v penězích, musí existovat pravidlo pro vyrovnání povinného dílu. Zákonodárce ho však neupravil, proto nezbývá než analogicky použít jediné pravidlo vztahující se na obdobnou situaci.

Další v úvahu přicházející ustanovení upravující povinnost dědiců hradit dluhy zůstavitele (§ 1705 a § 1707 o. z.) se na uvedený případ příliš nehodí. Jejich účelem je především ochrana věřitelů zůstavitele, kteří by mohli být zkráceni v důsledku smrti zůstavitele jako dlužníka. Tato pravidla stanoví, že dědicové mají dluh hradit společně a nerozdílně, tedy jsou solidárními dlužníky, jejich podíly jsou zásadně stejné a mají vůči sobě navzájem regres (§ 1708 ve spojení s § 1875 a § 1876 o. z.). Nezohledňuje se tedy poměr nabytých majetkových hodnot, ledaže se na tom dědicové dohodnou. Tím, že není zohledněn vzájemný poměr nabytých majetkových hodnot, a že se rozlišuje uplatnění či neuplatnění výhrady soupisu, navíc může nastat situace, při které bude dědic nabývat méně, než činí povinný díl a při aplikaci ustanovení o povinnosti dědiců hradit dluhy zůstavitele by mohl být zavázán i nad rámec toho, co z dědictví nabyl. Uvedená ustanovení pak navíc stanoví povinnost hradit dluhy pouze dědicům, nikoli odkazovníkům. V některých případech, zejména při dědění podle závěti, kdy nepominutelný dědic odmítne dědictví s výhradou povinného dílu, by tím mohla být založena nespravedlnost v povinnosti dědiců vyrovnat povinný díl. Lze proto shrnout, že analogická aplikace ustanovení o povinnosti dědiců hradit dluhy zůstavitele není možná.

O. Horák (a bez bližšího výkladu také D. Kittel) ve svém článku navrhuje, že by potomci dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu právem reprezentace nastupovali do uvolněného dědického podílu a ke dvojnému zvýhodnění by nedošlo proto, že jen oni by hradili povinný díl svého předka. Tedy by se analogicky nepoužilo pravidlo o povin-

³² MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*, s. 227 an.

nosti všech dědiců poměrně přispět k vyrovnání povinného dílu, ale taková povinnost by tížila jen potomky odmítnuvšího dědice, kteří by na jeho místě dědili. O. Horák přitom uvádí, že: „*Toto řešení je v souladu s § 1484 a § 1635 odst. 2 OZ, pouze modifikuje zásadu, že dědicové jsou oprávněni a zavázáni podle svých dědických podílů, resp. že povinný díl vázne na pozůstalosti (srov. § 1653 a § 1567 odst. 2 OZ).*“ Z poznámky č. 11 pak vyplývá, že se podle něj § 1653 o. z. na uvedený případ neuplatní. Lze souhlasit, že uvedené řešení je v souladu s důsledkem odmítnutí dědictví i s formální reprezentací, ale právě onu zmíněnou modifikaci nelze z platné právní úpravy dovodit, když se takový přístup jinde neuplatní. Podobnou situaci upravuje právě jen § 1653 o. z., který zakládá povinnost přispět poměrně. Zmíněný § 1567 odst. 2 o. z. se vztahuje na povinnost následného dědice přispět přednímu dědici poměrně na to, co plnil na zůstavitelovy dluhy nebo na povinný díl nepominutelného dědice, tedy opět ctí zásadu, že všichni dědicové přispívají poměrně (v případě zákonných dědiců první dědické třídy tedy stejným dílem), jen v případě následného dědice tento vstupuje do dědického podílu již jednou přidělenému přednímu dědici, který má proto povinnost se na závazcích podílet jako první a tato povinnost mu má být vynahrazena následným dědicem opět poměrně, aby byla zachována spravedlnost. K uvedenému řešení tedy O. Horák dospívá na základě požadavku spravedlnosti a na základě komparace s německou právní úpravou, která v § 2320 BGB obsahuje výslovné ustanovení takového znění. V kontextu české úpravy takové řešení však není vůbec upraveno ani jako princip, nelze ho proto ani analogicky dovodit a aplikace takového řešení by byla normotvorbou, nikoli nalézáním práva. Bylo by vytvořeno nové pravidlo, třebaže jistě spravedlivé, které ale nelze nijak dovodit z platného právního řádu, a které by proto znamenalo nepřijatelný zásah do požadavku právní jistoty.³³ Navržené řešení, jakkoli je spravedlivé, nelze proto v českém dědickém právu dovodit a použít. Pokud by ho ale zvolil sám zákonodárce jako doplněk k zakotvené možnosti odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu, bylo by to jednoduché a elegantní řešení. Je pak nutno připomenout, že zatímco analogická aplikace § 1653 o. z. by pokryla všechny případy odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, tedy i ty, při kterých nedochází k nastoupení potomků odmítnuvšího nepominutelného dědice právem reprezentace, řešení navrhané O. Horákem se vztahuje jen na případy uplatnění práva reprezentace. Jiné případy by tedy bylo stejně nutno řešit analogickým použitím § 1653 o. z.

3.1.3 Dílčí závěr

Jazykovým a formálně systematickým výkladem dotčených ustanovení dědického práva lze dospět k tomu, že při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu se nepominutelný dědic zbavuje svého zákonného dědického podílu a ponechává si jen právo na povinný díl, který mu má být vyplacen v penězích. Potomci odmítnuvšího nepominutelného dědice podle formální reprezentace nastupují do jeho uvolněného dědického podílu. Analogicky je pak nutno dovodit, že k vyrovnání povinného dílu odmítnuvšího nepominutelného dědice jsou zavázáni všichni dědicové poměrně. V důsledku toho může dojít k neodůvodněnému dvojímu zvýhodnění rodinné linie odmítnuvšího nepominutelného dědice, protože tato rodinná linie obdrží dědický podíl a zároveň povinný díl.

³³ Srov. též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 3. 2006, sp. zn. 22 Cdo 685/2005 (nebo náleze Ústavního soudu ze dne 7. 2. 2001, sp. zn. I. ÚS 505/99), podle kterého: „na základě ustanovení § 3 odst. 1 ObčZ, podle něhož výkon práv nesmí být v rozporu s dobrými mravy, nelze aktem aplikace práva (v daném případě rozsudku) konstituovat dosud neexistující povinnosti.“

3.2 Možná řešení problému reprezentace dědického podílu

Neodůvodněné dvojí zvýhodnění jedné rodinné linie oproti jiným, ke kterému může dojít při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, je nežádoucí následek, který je v rozporu s principy dědického práva a s požadavkem spravedlnosti. Je však nepochybně záměrem zákonodárce, který takovou možnost výslovně zakotvil, aby nepominutelný dědic mohl odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu a aby mu v takovém případě byl jeho povinný díl vyplacen v penězích. Otázkou proto je, zda vůbec má v takovém případě dojít k nastoupení potomků odmítnuvšího dědice do uvolněného dědického podílu podle formální reprezentace. Případně, zda lze dvojímu zvýhodnění zabránit jinak.

Možná řešení otázky, zda má nastat dědění potomků nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu, ve svém článku naznačil O. Horák. Lze s ním v zásadě souhlasit, že možnosti jsou čtyři: 1) potomci dědí, 2) potomci nedědí, 3) potomci dědí, ale jen oni hradí povinný díl a 4) odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu je možné, jen pokud odmítnuvší nepominutelný dědic nemá potomky způsobilé k dědění. O. Horákem navrhované řešení 3) „dědí, ale hradí“ již bylo odmítnuto výše (kapitola 3.1.2), jelikož ho není možno výkladem ani dotvářením práva dovodit. Nyní tedy k ostatním možným řešením.

3.2.1 Dědí nebo nedědí?

Všichni autoři článků i komentářové literatury zavrhují možnost dědění potomků nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou soupisu. Důvodem zavržení řešení „dědí“ je, že jeho důsledkem může být neodůvodněné dvojí zvýhodnění jedné rodinné linie, která nabude dědický podíl i povinný díl zároveň. Paušální odmítnutí řešení „dědí“ však není na místě, protože je nutno rozlišovat skupinu situací, ve kterých skutečně může k neodůvodněnému zvýhodnění dojít, a skupinu situací, ve kterých i při dědění potomků nemůže k neodůvodněnému zvýhodnění dojít. První skupina situací, při kterých může nastat neodůvodněné zvýhodnění, je reprezentována příkladem uvedeným v úvodu tohoto článku, ve kterém dědí více dětí zůstavitele a jedno z nich odmítne dědictví s výhradou povinného dílu a na jeho místě by měli dědit jeho potomci. Druhá skupina situací, při které nemůže k žádnému zvýhodnění dojít, pak obsahuje například situace, ve kterých je odmítnuvší nepominutelný dědic jediným dědicem první dědické třídy.

V situacích, ve kterých nemůže dojít k neodůvodněnému zvýhodnění, není důvod, aby se neuplatil výklad jazykový a formálně systematický (viz výše kapitolu 3.1), při kterém se uplatní obecná formální reprezentace a k dědění potomků odmítnuvšího nepominutelného dědice dojde. Jen tyto potomci pak budou sami výlučně zavázáni k vyrovnání povinného dílu jejich předka, tedy v konečném důsledku dojde k obdobné situaci, kterou navrhoval O. Horák jako obecné pravidlo. Není zde pak důvod pro žádnou modifikaci, když dědění potomků zde není ani v rozporu se smyslem a účelem úpravy, kterou je spravedlivé rozdělení majetkových hodnot mezi nejbližší příbuzné zůstavitele.

V situacích, ve kterých ale může dojít k neodůvodněnému zvýhodnění, je zřejmě narušen smysl a účel úpravy, když je narušen požadavek spravedlnosti a některé osoby jsou zvýhodněny proti jiným bez projevu vůle zůstavitele, který jediný může takové zvýhodnění nařídit. Je proto otázkou, zda má podle formální reprezentace dojít k dědění a dvojímu zvýhodnění je možno zamezit podle jiných ustanovení dědického práva, nebo zda k dědění vůbec dojít nemá.

3.2.2 Dědí se započtením?

V situacích, kdy při děděním potomků může dojít k neodůvodněnému zvýhodnění, by zamezení takového zvýhodnění bylo možno dosáhnout snad jen užitím ustanovení o započtení (§ 1658 a násl. o. z.). Na dědický podíl podle formální reprezentace nastoupivších potomků by se započteno to, co by odmítnuvší nepominutelný dědic dostal jako povinný díl. Pro takové započtení však není přímo podklad v zákoně, protože započtení na povinný díl (§ 1660 a § 1661 o. z.) i na dědický podíl (§ 1662 až § 1664 o. z.) se provede v případě, kdy nepominutelný dědic nebo dědic něco z pozůstalosti nabyt zůstavitelovým opatřením pro případ smrti nebo jednáním za zůstavitelova života. Odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu je ale výlučně jednostranným jednáním nepominutelného dědice, nikoli opatřením nebo jednáním zůstavitele a není proto splněn základní předpoklad pro provedení započtení. K dovození možnosti započtení hodnoty povinného dílu v naznačeném případě by tak bylo nutno dojít cestou značně extenzivního výkladu nebo analogie. Ovšem ani případným započtením by nebyly dědické podíly zcela vyrovnány s ohledem na povinnost poměrné úhrady povinného dílu všemi dědici dovozenou podle § 1653 o. z. I při započtení by v důsledku poměrné úhrady povinného dílu byla rodinná linie nepominutelného dědice zvýhodněna oproti ostatním dědicům.³⁴ Třebaže by zvýhodnění rodinné linie nepominutelného dědice bylo v řádu jednotek procent, nelze ho akceptovat, když dědické podíly mají být v souladu s principem rovnosti v první dědické třídě stejné.

Možnost děděním potomků nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu je tedy nutno v situacích, ve kterých může dojít k neodůvodněnému dvojímu zvýhodnění jedné rodinné linie, zavrhnout. Takové neodůvodněné zvýhodnění totiž není možno vyrovnat ani při analogické aplikaci pravidel o započtení. Jakékoliv neodůvodněné zvýhodnění bez ohledu na rozsah je v rozporu s účelem právní úpravy, s požadavkem spravedlnosti i s principy dědického práva.

3.2.3 Nedědí, i když podle slov zákona dědit má?

V situacích, ve kterých může dojít k neodůvodněnému zvýhodnění, je tedy s ohledem na účel zákona nutno postupovat proti slovům zákona a zavrhnout možnost, že by potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu nastupovali

³⁴ Lze užit shora uvedený příklad, kdy měl zůstavitel tři syny, z nichž syn Karel odmítl dědictví s výhradou povinného dílu a na základě práva reprezentace (formální) dědí Karlův syn. Pro zjednodušení lze počítat s tím, že zůstavitel zanechal pozůstalost v hodnotě 150 000 Kč, přičemž tato částka je zároveň čistou hodnotou pozůstalosti. Každý ze tří synů má dědický podíl ve výši 50 000 Kč a povinný díl činí $\frac{1}{3}$ z této částky, tedy 12 500 Kč. Karel odmítl s výhradou povinného dílu, tedy má právo na vyplacení povinného dílu 12 500 Kč a uvolněný dědický podíl ve výši 50 000 Kč nabyvá právem reprezentace jeho syn. Jeho synovi se pak na dědický podíl započte právě 12 500 Kč, které obdržel Karel jako předek. Pro účely započtení se čistá hodnota pozůstalosti zvyšuje o započítávanou částku, tedy celkem činí 162 500 Kč. Tato tzv. kolační podstata se vydělí třemi jako počtem dědiců, což činí po zaokrouhlení 54 167 Kč na každého. Od této částky se Karlovu synovi odečte započítávaná částka 12 500 Kč. Na dva neodmítnuvší syny zůstavitele tak připadá dědický podíl 54 167 Kč a na Karlova syna připadá dědický podíl 41 666 Kč (po zaokrouhlení). Karlův povinný díl pak mají povinnost hradit všichni dědicové poměrně, přičemž po započtení už nejsou jejich dědické podíly stejné. Částka dědického podílu každého z nich se vydělí celkovou hodnotou dědictví a zjištěný poměr se vynásobí částkou povinného dílu. Na každého ze dvou synů zůstavitele tak vychází povinnost Karlovi uhradit 4 514 Kč (po zaokrouhlení) a na Karlova syna vychází povinnost uhradit 3 472 Kč (po zaokrouhlení). V konečném důsledku tak každému ze dvou zůstavitelových synů zbyde částka 49 653 Kč, zatímco Karlovu synovi zbyde částka 38 194 Kč a Karlovi zůstane jeho povinný díl 12 500 Kč. Linie potomků, ve které je Karel a jeho syn, tak v konečném důsledku obdrží 50 694 Kč, tedy o 1 041 Kč (asi 2,09 %) více než zbývající potomci. Uvedené zvýhodnění jedné linie potomků v tomto případě činí relativně zanedbatelnou částku, avšak stále se jedná o neodůvodněné zvýhodnění některých potomků oproti jiným a nelze jistě stanovit, jaká částka je ještě v pořádku a jaká už je příliš. V uvedeném případě navíc nebylo kalkulováno s případnými pasivy pozůstalosti a zvolená hodnota pozůstalosti je nízká, v praxi nastávají i případy, kdy jsou v pozůstalosti desetimilionové nebo stamilionové majetky.

podle práva formální reprezentace do uvolněného dědického podílu. Zjištěným nedostatkem právní úpravy s ohledem na její smysl a účel byla nalezena protiplánová nedokonalost zákona v podobě teleologické (nepravé) mezery v zákoně. Nedostatek právní úpravy pak může spočívat buď v tom, že se zákon vztahuje na méně případů, než by měl (otevřená meze), nebo že se naopak vztahuje na více případů, než by měl (zakrytá meze).³⁵

Mohlo by se zdát, že se jedná o mezeru zakrytou v tom smyslu, že se obecné pravidlo o formální reprezentaci (§ 1635 odst. 2 o. z.) uplatní na příliš velký okruh případů včetně nastoupení potomků nepominutelného dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu. Tedy že podmínkou formální reprezentace nemá být, že osoba nedědí, ale že nemá právo na povinný díl, aby bylo vyhověno případu odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. Uplatnění teleologické redukce v tomto smyslu by však zasáhlo do obecného pravidla a tím by znemožnilo dědění podle práva reprezentace také v situacích, ve kterých k žádnému zvýhodnění nedochází.

O. Horák ve svém článku uvádí ještě možnost teleologické redukce § 1485 odst. 1 o. z., tedy samotného pravidla o odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. Redukce by pak směřovala k tomu, že odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu by mohl jen ten nepominutelný dědic, který by neměl vlastní potomky, kteří by nabyli dědictví. Už z toho lze dovodit, že nerozlišuje situace, ve kterých neodůvodněné zvýhodnění hrozí, a ve kterých nehrozí. V důsledku toho ale navrhuje nevhodné omezení pro všechny situace bez ohledu na potřebnost takového řešení. Dále uvádí podobnost s právem potomka na nutnou výživu podle § 1665 o. z., podle kterého nemá právo na nutnou výživu ten, na jehož místě je k povinnému dílu povolán jeho potomek. Podobnost spočívá především v účelu, kterým je zamezení dvojího zvýhodnění téže rodinné linie. Právo na nutnou výživu podle § 1665 o. z. je přiznáno jen nepominutelnému dědici, který nemá právo na povinný díl. Zamezuje se pak dvojímu zvýhodnění, pokud by právo na dědický podíl nebo na povinný díl na místě takového nepominutelného dědice nabývali jeho potomci. Jedná se tedy o to, že hodnoty rovnající se povinnému dílu mohou být vyplaceny jen jednou v téže rodinné linii. O. Horákem navrhované řešení ale váže samotnou možnost nepominutelného dědice rozhodnout se pro dědický podíl nebo pro povinný díl na to, zda má potomky způsobilé k dědění a tím omezuje zákonodárcem záměrně zakotvené právo. Navrhované řešení je třeba zavrhnout, protože zákonodárce záměrně možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu upravil bez omezení, tedy chtěl dát každému nepominutelnému dědici možnost si vybrat, zda se mu má dostat jen jeho povinný díl v penězích, nebo zda přijme dědický podíl s nebezpečím nabytí dluhů. Nelze přitom uzavřít, že by taková záměrná právní úprava byla postavena příliš široce a vztahovala se na širší okruh případů, než by podle smyslu a účelu měla, aby bylo možno využít teleologickou redukci. O. Horák ve svém článku uvedené navrhované řešení sice považuje za přijatelné, ale přesto upřednostňuje jiné (viz výše).

O zakrytou mezeru v zákoně se tedy jedná jen zdánlivě. Obecné pravidlo o formální reprezentaci není postaveno příliš široce pro všechny případy, ale jen pro tento konkrétní případ odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu v situacích, kdy dochází k neodůvodněnému zvýhodnění. Stejně tak možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu vztažená na všechny nepominutelné dědice není příliš široká, když je účelné, aby tuto možnost měli všichni nepominutelní dědicové.

³⁵ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*, s. 227 an.

3.2.4 Analogie, tedy nedědí

Vzniklá mezera v zákoně je tedy mezerou otevřenou, protože pro situace, ve kterých hrozí neodůvodněné zvýhodnění, chybí úprava, která by v oblasti práva reprezentace reagovala na možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, když obecná formální reprezentace v rozporu se smyslem a účelem úpravy umožňuje neodůvodněné zvýhodnění. Na otevřenou mezeru v zákoně je nutno reagovat analogickou aplikací (§ 10 o. z.) jiného upraveného pravidla (*analogia legis*) nebo právního přístupu (*analogia iuris*) s podobným teleologickým základem. Dědické právo neobsahuje výslovné ustanovení, které by upravovalo jinou situaci tolik obdobnou odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, aby se toto ustanovení dalo přímo analogicky vztáhnout i na odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu (*analogia legis*). Obsahuje ale principy, které jsou na řešení případ aplikovatelné analogicky (*analogia iuris*), a to pravidlo materiální reprezentace společně s pravidlem znemožňujícím dvojí zvýhodnění jedné rodinné linie obsaženým v úpravě práv některých osob na zaopatření.

Materiální reprezentace se použije v situacích, ve kterých by uplatnění formální reprezentace a dědění potomka původního dědice bylo nežádoucím následkem s ohledem na důvod nedědění původního dědice (viz též kapitolu 2.2.3). Musí tedy existovat odůvodněný zájem na tom, aby nedědili potomci toho, kdo nenabývá dědictví, a po kom by jinak měla nastat obecná formální reprezentace. Právě takový zájem bezpochyby existuje i v situacích, ve kterých při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu hrozí dvojí zvýhodnění těžce rodinné linie. Materiální reprezentace je upravena při zřeknutí se dědického práva (§ 1484 o. z.) a vzdání se dědictví (§ 1490 o. z.) a při vydědění, jestliže vyděděný přežil zůstavitele (§ 1646 odst. 3 věta první). Zřeknutí se dědického práva se uplatní i pro potomky zřeknuvšího se dědice, aby nebyla dohoda zmařena nastoupením těchto potomků. Podobně se vzdání se dědictví uplatní i na potomky vzdávajícího se dědice, aby jím provedený převod dědického podílu nebyl zmařen nastoupením jeho potomků. V obou případech není vyžadován souhlas potomků, kteří jsou těmito jednáními vyloučeni z dědění nebo z povinného dílu.³⁶

Situace velmi podobná té, při které v důsledku odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu může nastat dvojí zvýhodnění, je řešena v úpravě práva nepominutelného dědice na zaopatření (§ 1665 o. z.). V zájmu spravedlivého rozdělení majetkových hodnot je vyloučeno nabytí zaopatření do výše hodnoty povinného dílu potomkem zůstavitele tehdy, jestliže se dědického podílu nebo povinného dílu dostane jeho vzdálenějším potomkům. Jedná se tedy o zrcadlově obrácenou situaci, ve které nedojde k nabytí povinného dílu, jestliže nastane formální reprezentace. V případě odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu je pak třeba směřovat k tomu, že nenastane formální reprezentace, jestliže dojde k nabytí povinného dílu.

Analogie uvedených právních principů a přístupů vedoucí k vyloučení dědění potomků nepominutelného dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu, jestliže může nastat dvojí zvýhodnění, je v souladu s většinovým názorem právní vědy a jistě také vyhoví zvyklostem soukromého života a dobrému uspořádání práv a povinností (§ 10 odst. 2 o. z.). Zvyklostem a spravedlností totiž spíše odporuje, pokud mají být někteří dědicové zvýhodněni oproti jiným. Naopak jim neodporuje, že je volbou každého dědice, kolik chce

³⁶ Viz též ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 607–609, 611–612.

z pozůstalosti dostat, i když tím z dědění vyloučí své potomky. Dochází zde také ke kolizi principů a hodnotových základů práva. Na jedné straně stojí požadavek na spravedlivé rozdělení pozůstalosti, princip rovnosti a rodinné solidarity, které vedou k tomu, že každému z dědiců podle zákonné posloupnosti se má dostat stejných majetkových hodnot bez neodůvodněného zvýhodnění některého dědiců či jeho rodinné linie, aniž by k tomu kvalifikovaným projevem vůle dal pokyn zůstavitel. Na druhé straně stojí také princip rodinné solidarity, ovšem z pohledu ochrany potomků zůstavitele, kteří by mohli být z dědění vyloučeni právním jednáním svého předka, aniž by se k němu mohli vyjádřit. Druhé uvedené hledisko však nemůže převážet nad požadavkem spravedlivého rozdělení majetkových hodnot. Dědické právo vzdálenějších potomků zůstavitele je vždy závislé na rozhodnutí bližších potomků zůstavitele. Jestliže dítě zůstavitele dědictví přijme, zřekne se ho, vzdá se ho, nebo uzavře dědickou dohodu, podle které nic z dědictví nenabude, nebudou potomci tohoto dítěte také nic z pozůstalosti nabývat. K dědění je v první řadě povoláno dítě zůstavitele, nikoli vzdálenější potomci. Proto si dítě zůstavitele může vybrat, jak se svým právem naloží a nelze jeho rozhodnutí omezovat s argumentem, že by se nedostalo na vzdálenější potomky. Pokud tedy dítě zůstavitele odmítne dědictví s výhradou povinného dílu a dostane se mu majetkových hodnot, je to jeho právem i v tom případě, že v důsledku toho nebudou dědit jeho potomci. V opačném případě, pokud by tito potomci dědili, nastalo by neodůvodněné zvýhodnění, které není smyslem zákonné dědické posloupnosti.

Na případ odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, při kterém může dojít ke dvojímu zvýhodnění jedné rodinné linie, se tedy uplatní materiální reprezentace ve smyslu pravidel o zřeknutí se dědického práva, vzdání se dědictví a ve smyslu pravidla znemožňujícího nabytí zaopatření až do výše povinného dílu dítěti zůstavitele, jestliže dědický podíl nebo povinný díl nabývají jeho potomci. Pravidlo materiální reprezentace, v jehož důsledku je vyloučeno dědění potomků, se ale uplatní jen v situacích, ve kterých opravdu může dojít ke dvojímu zvýhodnění, v jiných situacích, ve kterých dvojí zvýhodnění nehrozí, se musí uplatnit obecná formální reprezentace.

Se závěrem „nedědí“ souhlasí F. Plašil a autoři komentářové literatury. Tito však zastávají názor o nedědění paušálně, nezohledňují situace, ve kterých by nemuselo k neodůvodněnému zvýhodnění jedné rodinné linie dojít. O. Horák závěr o nedědění paušálně odmítá.

F. Plašil k uvedenému závěru dospívá nejen na základě výkladu české úpravy, ale především na podkladě komparace s rakouskou a německou úpravou a se staršími závěry tamní právní vědy a praxe. K tomu je nutno připomenout, což činí i F. Plašil, že cizí právní úpravy nejsou s českou totožné, a tedy mohou sloužit jen jako inspirační vodítko. S jeho závěrem o nedědění potomků lze souhlasit, je ovšem třeba trvat na rozlišování situací, ve kterých by dvojí zvýhodnění opravdu hrozilo. Nelze pak souhlasit se závěrem, že dědic odmítnuvší dědictví s výhradou povinného dílu může určit, zda má nastat dědění jeho potomků. Tento závěr je zřejmě formulován na základě drobného přepsání, na které upozornil O. Horák, protože správně může určit, zda má nastat dědění potomků odmítnuvšího dědice, jen zůstavitel svým pořízením pro případ smrti, nikoli odmítnuvší dědic.

Autoři komentářové literatury k závěru „nedědí“ dospívají bez hlubšího odůvodnění. K jejich závěrům lze pak také zdůraznit nutnost posouzení, zda v konkrétním případě opravdu hrozí dvojí zvýhodnění, aby se závěr o nedědění neaplikoval na všechny případy.

O. Horák možnost „nedědí“ zavrhuje pro rozpor se zněním zákona a jediný možný argument pro takové řešení vidí v materiální reprezentaci. Nerozlišuje ale situace, ve kterých

dochází ke dvojímu zvýhodnění, a ve kterých se proto má materiální reprezentace uplatnit, od jiných situací, ve kterých se uplatní obecná formální reprezentace. Lze s ním souhlasit, že užití materiální reprezentace je sice v rozporu se zněním zákona, je ale v souladu s jeho smyslem. Zákodárce chtěl umožnit každému nepominutelnému dědici, aby odmítl dědictví a ponechal si povinný díl, avšak opomněl na tuto možnost reagovat navazujícími ustanoveními. V důsledku toho může v některých případech vzniknout neodůvodněné zvýhodnění jedné rodinné linie, které lze vyloučit právě jen užitím materiální reprezentace, tedy řešením „nedědí“. Materiální reprezentace se uplatní také v jiných případech, je-li to potřebné pro naplnění účelu úpravy (§ 1484 a § 1490 o. z.) nebo pro zachování spravedlnosti (§ 1665 o. z.). Nemůže proto obstát argument O. Horáka proti nedědění, že „*problém hrozícího ‚mírného‘ zvýhodnění potomků dědice uplatňujícího výhradu povinného dílu by se však vyřešil jejich ‚výrazným‘ znevýhodněním.*“ V systému postaveném na spravedlivém rozdělení dědictví nelze tolerovat žádné neodůvodněné zvýhodnění, bez ohledu na kvantitativně vyjádřenou výši zvýhodnění. Jedinou možností, jak může ke zvýhodnění některých dědiců oproti jiným dojít, je zůstavitelovo nařízení, a i v takovém případě zákon brání neodůvodněnému zvýhodnění alespoň započtením. O. Horák pak uvádí, že přístup, podle kterého potomci dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu nedědí, byl zastáván v německé literatuře asi do 70. let minulého století a odkazuje na článek F. Plašila, který ale objasňuje, že obrat od uvedeného názoru směrem k dědění potomků za jejich současné povinnosti hradit povinný díl, byl odůvodněn výslovným ustanovením § 2320 BGB, které ovšem v české úpravě chybí. Neobstojí také O. Horákem uváděný příklad *ad absurdum*, podle kterého by mohlo při řešení „nedědí“ v konečném důsledku dojít k nabytí dědictví státem. Výše již bylo uvedeno, že materiální reprezentace má místo tam, kde je to s ohledem na smysl a účel právní úpravy potřebné, tedy pokud by hrozilo neodůvodněné zvýhodnění. Pokud by žádné nehrozilo, nemá materiální reprezentace místo a užije se obecná formální reprezentace, a proto k popisovanému nabytí dědictví státem nedojde. S názorem O. Horáka paušálně zavrhujícím řešení „nedědí“ tedy nelze souhlasit, protože je nutno rozlišovat různé situace, na které se pak použije formální nebo materiální reprezentace, aby nedocházelo k nespravedlivému zvýhodnění a bylo vyhověno požadavku spravedlnosti.

3.3 Závěr výkladu reprezentace dědického podílu

Při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu se má odmítnuvšímu nepominutelnému dědici dostat jeho povinný díl v penězích a k jeho vyrovnání jsou povinni všichni dědicové poměrně. V situacích, kdy nemůže dojít ke dvojímu zvýhodnění, se pak uplatní formální reprezentace a potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu nastupují k dědění a v důsledku toho jen oni hradí povinný díl jejich předka. Pokud by ale k neodůvodněnému zvýhodnění dojít mohlo, musí se uplatnit materiální reprezentace vylučující dědění potomků nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu, aby nedošlo k porušení požadavku spravedlnosti.

Pokračování příkladu uvedeného v úvodu tohoto článku, při kterém by mohlo dojít ke dvojímu zvýhodnění jedné rodinné linie: *Karel je dědicem a zároveň je nepominutelným dědicem. Pokud Karel odmítl dědictví s výhradou povinného dílu, tak nedědí a má právo na výplatu povinného dílu v penězích. Karlův syn do jeho dědického podílu v důsledku materiální reprezentace nenastupuje a o uvolněný dědický podíl se zvětší dědické podíly*

ostatních dvou synů zůstavitele, kteří mají povinnost poměrně přispět k vyrovnání povinného dílu Karla.

Alternativní příklad, při kterém nemůže dojít ke dvojímu zvýhodnění jedné rodinné linie: *Zůstavitel zanechal jediného syna Karla, který má také syna. Karel odmítl dědictví s výhradou povinného dílu. Do jeho dědického podílu nastupuje podle formální reprezentace jeho syn, který má jako jediný dědic povinnost vyrovnat Karlův povinný díl.*

4. Právo reprezentace povinného dílu

Dalším výkladovým problémem je uplatnění reprezentace na postavení nepominutelného dědice a s tím spojeného práva na povinný díl při odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. Podle § 1643 odst. 1 o. z. je podmínkou uplatnění reprezentace, že v první řadě povolaný nepominutelný dědic „nedědí“. Jestliže tedy nepominutelný dědic z jakéhokoliv důvodu nedědí, uplatní se podle jazykového výkladu právo reprezentace (formální) a do postavení nepominutelného dědice vstupuje jeho potomek.

Otázkou však je, zda je podmínka nedědění v uvedeném ustanovení uvedena vhodně, jelikož nepominutelný dědic má právo na povinný díl a není nutně dědicem. Povinný díl mu může být zanechán nejen v podobě dědického podílu, ale také v podobě odkazu, nebo se mu může dostat v penězích či v podobě konkrétní vydané věci. Otázka, zda nepominutelný dědic dědí či nikoliv, tedy není rozhodující pro zachování jeho práva na povinný díl. Podmínka uplatnění reprezentace se proto nemůže vztahovat k dědění, ale musí se vztahovat k povinnému dílu. Je také nutno vzít v potaz, že reprezentace může obecně nastat až tehdy, pokud původně oprávněná osoba své právo nenabývá, až tehdy buď formální reprezentací přechází právo na potomky takové osoby, nebo se na potomky takové osoby vztahuje také důvod nenabytí práva (viz kapitolu 2.2.3).

Lze tedy shrnout, že podle jazykového vyjádření je pro reprezentaci postavení nepominutelného dědice rozhodné, zda v první řadě povolaný nepominutelný dědic dědí. Podle formálně systematického výkladu však podmínka dědění nedává smysl, když povinný díl může být nepominutelnému dědici zanechán nejen v podobě dědického podílu, ale i jinak. Smyslem a účelem ustanovení o reprezentaci pak není umožnit, aby byl nepominutelným dědicem zároveň syn zůstavitele i potomek takového syna. Tím by naopak došlo k porušení podstaty reprezentace, k porušení spravedlivého rozdělení majetkových hodnot i k narušení principu rodinné solidarity. V uvedeném případě tedy došlo k protiplánové nedokonalosti zákona v podobě teleologické zakryté mezery v zákoně, jelikož zákonodárce vztáhl uplatnění reprezentace postavení nepominutelného dědice na více případů, než na které se podle smyslu a účelu ustanovení uplatnit má.³⁷

Tuto mezeru je pak nutno vyplnit pomocí teleologické redukce, která spočívá ve zúžení okruhu případů, ve kterých se právo reprezentace uplatní. Podle smyslu a účelu i podle formálně systematického výkladu má reprezentace postavení nepominutelného dědice nastat, jestliže nepominutelný dědic nemá právo na povinný díl.³⁸ Právě povinný díl je totiž tím oprávněním nepominutelného dědice, které je pro případnou reprezentaci rozhodující. Proto je nutno zkoumat, zda nepominutelný dědic má právo na povinný díl,

³⁷ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*, s. 227 an.

³⁸ Podmínkou uplatnění reprezentace nemůže být skutečnost, že nepominutelný dědic přestane být nepominutelným dědicem, protože toto postavení je vázáno na příbuzenský vztah a nemůže dojít ke ztrátě takového postavení. Může dojít jen k tomu, že nepominutelný dědic ztratí právo žádat povinný díl.

zda se ho tedy nezbavil svým jednáním, nebo zda o něj nepřišel v důsledku svého chování a jednání zůstavitele. Takto nepominutelný dědic nemá právo na povinný díl například pokud se ho zřekne, vzdá, nebo bezvýhradně odmítne, pokud je platně vyděděn nebo je dědicky nezpůsobilý. Právo na povinný díl však má, pokud například odmítne s výhradou povinného dílu nebo pokud uzavře dědickou dohodu, podle které nic nežádá, nebo pokud své právo na povinný díl v řízení o pozůstalosti jen neuplatní (protože tím právo nezaniká).

Pokračování příkladu uvedeného v úvodu tohoto článku: Karel je dědicem a zároveň je nepominutelným dědicem. Pokud Karel odmítl dědictví s výhradou povinného dílu, tak nedědí a má právo na výplatu povinného dílu v penězích. Karlův syn v důsledku materiální reprezentace nenastupuje do jeho dědického podílu a zároveň se ani nestává nepominutelným dědicem, protože Karel má stále právo na povinný díl.

Závěr

Odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu je možnost zákonodárcem záměrně daná každému nepominutelnému dědici. Pro případ takového odmítnutí dědictví však zákonodárce opomněl upravit následky vztahující se k vyrovnání povinného dílu a k uplatnění práva reprezentace na potomky odmítnuvšího nepominutelného dědice. Výkladem dotčených ustanovení lze dospět k závěru, že v případě odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu náleží odmítnuvšímu nepominutelnému dědici právo na výplatu povinného dílu v penězích. Analogicky je pak nutno dovodit, že povinnost k vyrovnání povinného dílu stíhá poměrně všechny dědice. V důsledku toho pak mohou nastat dvě skupiny situací v závislosti na okruhu dědiců. V první skupině situací může v důsledku odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu a současného uplatnění formální reprezentace dojít k neodůvodněnému zvýhodnění jedné rodinné linie. Tyto situace nastanou především tehdy, pokud by potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího dědictví s výhradou povinného dílu měli dědit zároveň s dětmi zůstavitele jako s dědici první zákonné dědické třídy. Ve druhé skupině situací v důsledku odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu a současného uplatnění formální reprezentace nemůže dojít k žádnému zvýhodnění. Tyto situace nastanou například tehdy, pokud je odmítnuvší nepominutelný dědic jediným dědicem první dědické třídy. Při řešení problému odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu je pak třeba se dobrat řešení v kontextu těchto možných situací.

Autoři, kteří se řešenému problému dosud věnovali, tyto různé situace nereflektují a směřují svá řešení paušálně na odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu. Ze čtyř možných řešení je nutno jednoznačně odmítnout dvě řešení navrhovaná O. Horákem (a D. Kittelem), podle kterých potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu ve všech případech dědí a jen oni hradí povinný díl jejich předka. Takové řešení sice je spravedlivé, nicméně ho nelze z právní úpravy dovodit výkladem ani dotvářením práva, proto náleží výlučně zákonodárci. Je také nutno odmítnout řešení, podle kterého je nutno přiznat možnost odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu jen nepominutelným dědicům, kteří nemají vlastní potomky nastupující k dědění. Takový výklad je zcela proti zvláště zakotvené možnosti všech nepominutelných dědiců odmítnout dědictví s výhradou povinného dílu a nelze pro něj najít relevantní argumenty. Všichni autoři se pak shodují na tom, že je třeba paušálně zavrhnout řešení, podle kterého potomci nepominutelného dědice odmítnuvšího s výhradou povinného dílu dědí podle formální reprezentace. Většina autorů mimo O. Horáka se shoduje na tom, že potomci

odmítnuvšího nepominutelného dědice nemají dědit paušálně. V tomto článku však bylo ukázáno, že tyto dva přístupy „dědí“ a „nedědí“ mají působit společně s ohledem na to, zda se jedná o situaci, ve které nemůže nastat dvojitý zvýhodnění jedné rodinné linie, nebo o situaci, ve které může nastat dvojitý zvýhodnění. Jestliže nemůže nastat dvojitý zvýhodnění, není důvod, proč by se neměla uplatnit obecná formální reprezentace a proč by tedy potomci odmítnuvšího nepominutelného dědice neměli dědit. V případě, že však dvojitý zvýhodnění nastat může, musí se v zájmu spravedlivého rozdělení uplatnit materiální reprezentace a potomci odmítnuvšího nepominutelného dědice nedědí. Vždy je tak třeba postupovat s ohledem na smysl a účel úpravy, aby bylo dodrženo hledisko spravedlivého uspořádání.

V případě reprezentace postavení nepominutelného dědice a s tím spojeného práva na povinný díl bylo výkladem dovozeno, že zákonná podmínka „nedědění“ pro případ uplatnění reprezentace, je pojata příliš široce a vztahuje se i na případy, na které se podle smyslu a účelu úpravy vztahovat nemá. Příkladem je právě odmítnutí dědictví s výhradou povinného dílu, při kterém má odmítnuvší nepominutelný dědic právo na povinný díl, ale protože zároveň nedědí, měli by právo na povinný díl mít také jeho potomci. Tím by však došlo k narušení podstaty reprezentace, protože by povinný díl nabývalo dítě zůstavitele a zároveň potomek tohoto dítěte. Teleologickou redukcí je proto nutno dospět k závěru, že podmínkou pro uplatnění reprezentace postavení nepominutelného dědice a s tím souvisejícího práva na povinný díl je, pokud dítě nenabývá ani právo na povinný díl.

The Right of Representation when Refusing Inheritance while Retaining the Right to a Compulsory Portion

Adam Talanda

Abstract: The Czech inheritance law offers a forced heir, who is appointed to inherit from any inheritance title, a possibility to refuse inheritance while retaining the right to a compulsory portion. However, the inheritance law does not respond to this possibility with any other special provisions governing the questions of who has the obligation to pay the compulsory portion, whether the descendants of the forced heir who refuses inheritance are appointed to inherit his inheritance share, and whether these descendants acquire his right to a compulsory portion. Therefore, it is necessary to apply general provisions of inheritance law which, however, respond to different situations and the resulting solutions may cause application problems. The biggest problem is whether the descendants of the forced heir who refuses inheritance take part in his inheritance share and his compulsory portion and the associated problem of a double advantage of the family line of the forced heir against other heirs.

Key words: inheritance law, formal representation, material representation, inheritance share, compulsory portion, refusal of inheritance while retaining a compulsory portion